

Stereotyper blir till förtryck

AV YLVA BRUNE

"Jag ska ha rätt att tala", säger Nabila, rappare från Hammar-kullen i filmen med samma namn. Ha rätt att bli förstådd och bemött som människa. Vem hindrar henne? Ja, dels naturligtvis ett uråldrigt kvinnoförtryck, men också det förtryck som nyhetsbevakningens fördomsmonster utövar över dem som kallas invandrare eller muslimer. Nyhetsmedierna styr våra verklighetsuppfattningar i en viss riktning bara genom att uppmärksamma vissa fenomen på bekostnad av andra. Medieforskaren Håkan Hvitfelt har visat att i tv:s nyhetsprogram har islam och muslimer på ett överväldigande sätt blivit förknippade med våld, terror och kvinnoförtryck. Självt har jag undersökt de stereotyper, alltså fasta typer med några få karakteristiska, som har byggts upp i svensk nyhetsrapportering om invandrade muslimer.

UNDER SENARE ÅR har händelser som har tolkats som uttryck för en traditionell syn på förhållandet mellan könen bland "invandrare" i flera fall givit upphov till mediehandlingar. De enskilda händelserna har kommit att

stå för en generell problematik, som på olika sätt associeras med "muslimer", "hederskultur" och "Mellanöstern" och mer allmänt med "invandrare". Det gäller "Knivdådet" 1997, då en ung kvinna med turkisk bakgrund blev svårt knivhuggen av sin bror, gruppvåldtäkten i Rissne 2000, rättegången mot den mördade Pela Atroshis farbröder och slutligen mordet på Fadime Sahindal i januari 2002. Vid varje tillfälle kombineras en intensiv bevakning av det speciella fallet med förklaringsmodeller och ett nyhetsinsamlade som får bekräfta allmänna idéer om å ena sidan invandrare, islam, muslimer och å andra sidan något som kallas svenska flickor och svenska värderingar.

Nyhetsmedierna bygger upp typerna på följande sätt:

– Vissa teman och vissa roller associeras gång på gång med "invandrarkillen", "invandrarmannen", "invandrarflickan", "muslimska tjejer" etc.

– Beskrivningar och analyser av enskilda händelser eller personers och begränsade grupper livssituation framställs som att de har generell relevans. Anspråken byggs in i texterna

med formuleringar som "hon är en av många", "för andragenerationens invandrarflickor, så ...", "många invandarmän känner sig ..." etc. Därmed skapas en generaliserad bild tillsammans med den första, reducerade.

– Porträtterade individer eller grupper underordnas en idéstruktur, som de inte själva medverkar i att formulera. De blir till exempel att betrakta. Idéstrukturen kan komma till uttryck i en förenklad berättelse som upprepas gång på gång, i resonemang med vetenskapliga anspråk och i en i kondenserad symbolik i bilder och rubriker.

– Idéstrukturen är upphängd på motsatspar som frihet/förtryck, normalt/onormalt, modern/traditionell. Motsatsparens goda sida förknippas med 'svenskt', den dåliga sidan med 'invandrare'.

TYPERNA

Nyheterens unga "invandrarkvinna" (vilket numera är nästan synonymt med bakgrund i ett muslimskt land) framträder i första hand som offer för våld, förtryck och konflikter mellan kulturer. Den här bilden är väldigt stark

även under perioder som inte präglas av någon speciell nyhetshändelse. Nyfikenheten på unga muslimska kvinnor kretsar i stor utsträckning kring deras sexualitet och flickorna som kollektiv skärskådas inom synfält som bestäms av kvinnohusens eller ungdomsmottagnings verksamhet. Kvinnorna beskrivs – av andra – som instängda, kluvna och längtande. De definieras genom det de inte har, är och får i kontrast till en tänkt svensk

och att han i desperation slår, straffar och misshandlar kvinnor som försöker undandra sig hans kontroll. I den mest islamofoba varianten av stereotypen styrs han av sin religion (islam), som uppmanar och uppmuntrar till våld mot kvinnor. Eller också styrs han av den ”hederskultur” som finns i Medelhavs-

Den nationalism som arbetar inkluderande i förhållande till kvinnorna, är aggressivt utstötande i förhållande till männen. Den bittra ”invandrarmanen” finns i bakgrunden till gestaltningarna av ”invandrarkillen” 2000. Men ”invandrarkillen” har sin egen

flicka som är fri, har pojkvän, äter piller och går på disko.

En logisk följd av denna ensidiga bild är de återkommande nyhetshistorierna om flickan som är på flykt undan sin familj. Hon får tala om sin önskan att leva som en svensk flicka och hon beskrivs som modig, viljestark, som lätt sminkad och moderiktigt klädd. Slutligen gestaltas den unga kvinna som offentligt har brutit med sin familj som hjältinginna. Mönstret framträder på samma sätt 1997, 2000 och 2002, men är särskilt påtagligt i gestaltningen av Fadime Sahindal, som utses till ”en symbol för alla som kämpar för kvinnors rättigheter” och till ”en modern martyr” (Dagens Nyheter respektive Göteborgs-Posten 19/1 2003, årsdagen av mordet på Fadime). Den onda motpolen i det drama där unga invandrar kvinnor är offer och hjältar är deras fäder och bröder. ”Invandrar män” eller ”muslimska män” framställs i två, delvis skilda delvis kompletterande stereotyper. Gemensamt för dem är att mannen styrs av krafter utanför honom själv

Gruppvåldtäkten i Rissne förknippas (så snart Sverigedemokraterna har berättat om de misstänkta 15-åringarnas bakgrund i Mellanöstern) med idéer om hur invandrarkillens kvinnosyn och förakt mot det svenska samhället leder till sexuella övergrepp på den svenska flickan. Stora svenska nyhetsmedier tar över den rasistiska analys som Sverigedemokraterna har gjort av händelsen, och arbetar in den i den egna bevakningen.

(Bilderna är urklipp från Dagens Nyheter: vänster 2000-03-03, höger 2000-02-11.)

området och som sägs omfatta både muslimer och kristna. Den kompletterande stereotypen är att människens religion och kultur inte är den viktigaste orsaken till deras våldsamma kontrollbehov. Det är i stället den maktlöshet och prestigeförlust, som de upplever i Sverige – där samtidigt deras hustrur och döttrar lockas av nya fri- och rättigheter – som gör att våld till slut blir deras enda möjlighet att hävda sig.

Mediehandlingens ”unga invandrarkvinna” och ”invandrarman” är inskrivna i en återkommande berättelse, som har tydliga nationalistiska inslag. Kvinnornas rörelse mot frihet och självständighet beskrivs som en rörelse mot svenskhet och svenskt liv. Männens våld kopplas till deras påstådda bitterhet mot Sverige, och ses som en attack mot Sverige och svenskt i abstrakt mening.

berättelse. I samband med mediehandlingens kring ”gruppvåldtäkten” 2000, gestaltas han som en hämnare, som driven av hat mot Sverige skändar svenska flickor.

Stereotyperna är inga nyskapelser innehållsligt sett. De byggs från koloniala fördomsmonster av gammalt märke. Den Andra mannen gestaltas som känslostyrd, fanatisk och fientlig. Den Andra kvinnan är förtryckt och okunnig, men hon kan befrias och räddas över till ”vår sida”. När hon inser sitt eget bästa så vill hon det själv. När nutida nyhetsjournalistik arbetar i dessa ålderdomliga tankemönster i texter och bilder som verklighetstroget ska återge dagens samhälle, så sker det med tekniker och förklaringsmodeller som definitivt är diskriminerande.

För att en nyhetstext ska framstå

som sann och viktig behöver den backas upp av experter och auktoriteter. De experter som har medverkat i att skapa typifierade muslimska kvinnor och män är experter på avvikelser och problem: Kvinnohusens personal, skolkuratoren, psykiatrikern och sociologen som arbetar med "invandrarfamiljer med problem", advokaten som för "utsatta flickors" talan, åklagaren som vill höja straffen för hedersrelaterat våld. Sådana källor skulle inte användas för att allmänt definiera situationen för "svenska" män, familjer eller flickor, utan bara för att analysera individer med speciella problem. Men när det gäller "invandrare" gör nyhetstexter en rörelse från fallbeskrivningar av det avvikande till utsagor där avvikelserna generaliseras till att gälla "andra generationens invandrarflickor",

"män som invandrat från Mellanöstern" och så vidare. Tekniken ger generalitet åt det avvikande.

Nyhetsbevakningens idéstyrkhet kommer också till uttryck i mötet med enskilda individer. Frågor och svar är systematiskt orienterade mot den tes som mediet driver. Det kan till exempel innebära att unga muslimska kvinnor som inte uppfattar sin livssituation som utsatt eller problematisk, blir fråntagna sin legitimitet när det gäller att definiera den egna erfarenheten. I sin iver att gestalta att unga invandrarflickor är utsatta för förtryck, blir texterna själva förtryckande.

Slutligen bygger rapporteringen in mytens allmängiltighet i berättandet genom att konstruera sedan gammalt symbolladdade bilder av den förtryckta muslimska kvinnan, den lögnaktige och

bedräglige orientalen, den notoriskt samhällsföraktande invandrankillen.

Mina försök att frilägga stereotyperna innebär inte att förneka ett existerande kvinnoförtryck eller att trivialisera hedersrelaterat våld. Men stereotypisering är också förtryck; ett symboliskt våld mot verkliga människor och ett sätt att

ransk självbild: Islam förknippas i det svenska offentliga samtal som historikern Åke Holmberg har studerat sedan mitten av 1700-talet med "kulturförståelse, fanatism, fatalism och kvinnoförtryck". Sättet att berätta om muslimer i nyheterna har samtidigt starka beröringspunkter med en tradition i västerlandets vetenskapliga framställning av kulturerna öster om Medelhavet, som litteraturforskaren Edward Said kallar Orientalism. Orientalism som kunskapsform karakteriseras av att den bygger upp systematiska skillnader mellan öst och väst, som är sådana att väst aldrig förlorar övertaget. Väst framställs som rationellt, utvecklat, humant och överlägset, Orienten som outvecklad, avvikande och underlägsen.

Vidare utgår beskrivningarna hellre från en abstrakt kunskap om Orienten än från

Direkt efter "knivdådet" 1997 åker de stora nyhetsmediernas journalister ut till gymnasieskolorna i Tensta och Botkyrka för att fråga unga muslimska kvinnor om de är rädda för sina bröder och om de får gå på disko. Det spelar liten roll vad flickorna svarar, för de är redan inskrivna i texter där de blir exempel på fenomen som "kulturkrock" och att "styras av helt andra regler än svenska flickor".

(Bilden är ett urklipp från Dagens Nyheter: 1997-01-10)

förhindra dialog mellan individer och grupper.

Idéer om olikheter mellan människor från olika geografiska regioner översätts till egenskaper hos individer. Samtidigt som muslimer eller "invandrare" typifieras framträder svenskt och svenskar som lyckligt befriade från allt slags förtryck. Sverige beskrivs som jämställdhetens paradiset; den svenska flickan är helt enkelt fri och frigjord.

Muslimskt kontrasteras alltså inte mot kristet (fast det förekommer i texter som har glömt att Fadime Sahindals släkt inte är muslimer och som jublar över att hon har begravts i den svenska kristenhetens främsta helgedom) utan mot 'modernt' och 'svenskt'. Innehållet i fördomarna är dock permanent sedan islam liksom judendomen byggdes som motsatser till en kristen, luthe-

direkta erfarenheter av dagens verklighet. En tredje utgångspunkt i orientalism är att Orienten är enhetlig, stillastående och utan förmåga att definiera sig själv, vilket innebär att 'vi' i väst måste visa 'dem' till rätta. Och slutligen: Orienten bör man antingen frukta eller kontrollera.

Dagens svenska nyheter bygger på och bygger in dessa mönster. Om inte annat så ger det anledning att fundera över vem som kan kallas modern och vem som är traditionsstyrd.

Nabila och Kalla mig bara Akxel är två filmer som rör sig kring ett muslimskt tema. Till bägge finns filmhandledningar i detta nummer av Zoom.

Ylva Brune är doktorand vid Göteborgs universitet, Institutionen för journalistik och masskommunikation.